

СТАНОВИЩЕ

По защитата на дисертационния труд „Книгата като медия за манипулиране на времето”, подготвен от редовната докторантка Полина Володиева Стоянова с научна ръководителка доц. д-р Милена Иванова Цветкова от Катедрата „Печат и книгоиздаване” във Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски”, и аспирираща за придобиване на научната и образователната степен „доктор”

Подготвила становището: проф. дфн Анка Атанасова Гергова

Ще въведа към изложението на моето становище с представянето ми като застъпник на тезата за място и бъдеще на книгата в условията на прогресивно обогатяваща се и разраснала се в съвременността медийна среда. Темата на разглежданата дисертация е подходяща за размисли по отношение на научните дирения, на чиито „терени” се разгръщат полемки, противоборства и предизвикателства относно перспективите на цивилизационно най-старата медия – книгата. За мен като доайен на българското книгознание и история на книгата* тя представлява значителен интерес, затова намерението ми е да я разгледам от тази позиция.

Както обичайно постъпвам, внимателно прочетох цялата дисертация и всички приложения към нея документи, премислях какво в нея е оригинално и приносно. Ще избързам да споделя, че тя ме удовлетворява с постигнатото научно равнище в цялостното изложение. Нещо повече – убеди ме, че в генерацията на Полина Стоянова има перспективни изследователи, на които българската наука ще разчита да обогатяват и задълбочават знанията за обществените комуникации и мястото на книгата в тях. Самата тя е родена през 1984 г., придобива средно образование в Математическата гимназия „Атанас Радев” в град Ямбол (1998-2003), а висше на бакалавърска степен в специалност „Печат и книгоиздаване” от Факултета по журналистика и масова комуникация на Софийския университет „Св. Климент Охридски” (2003-2007). Завършва и магистърската програма „Електронни медии” (2007-2008), а от месец февруари 2010 г. е редовна докторантка. Междувременно е ангажирана като специалист, старши и главен специалист в Народното събрание на Република България – Парламентарна група на Коалиция за България (от 2006 г.), а от юни 2013 г. до момента е Главен експертен сътрудник в Кабинета на Заместник-председателя на Народното събрание г-жа Мая Манолова. Споменавам тези сведения от автобиографията на Полина Стоянова, изработена по Европейския формат, тъй като тя и в бъдеще ще има свое място и роля във формирането на политиката в областта на медиите в България.

Научният подход, приложен в дисертацията, въвежда категорията „време”, за да бъдат оценени манипулативните свойства на книгата като медия. Още в предговора ѝ Полина Стоянова заявява: „Изследването ще се извърши посредством интердисциплинарен подход между книгознанието, медиазнанието и философията” (с. 11). В тази въвеждаща част на труда е защитен избора на темата, оценена като важна за съвременните дискусии по отношение значимостта на обществените потребности и е подчертано авторското предпочитание към нея. Уместно са дефинирани обекта, предмета, целта, задачите и предварителните ограничения на изследването. Подчертано е, че е възприета като водеща медиологичната методология, изградена на основата на разграничаването на акта „комуникация” от акта „предаване” на информация.

---

* Такава е оценката на сборниците, посветени на Ани Гергова и подготвени от съидейници:

- История на книгата – начин на живот : Сборник в чест на проф. дфн Ани Гергова. / Състав. Красимира Даскалова. - София, ЛИК, 2002. - 376 с.
- Ани Гергова – живот с книжовни пристрастия : Сборник в чест на 75-годишнината ѝ. / Състав. Красимира Даскалова, Илко Пенелов. - София, УИ „Св. Климент Охридски”, 2012. - 547 с.

Дисертантката извежда постулата: „Предаването се отнася към всичко, което има отношение към динамиката на колективната памет”.

Дисертационният труд, най-обобщено представен, включва освен предговора четири глави, заключение, библиография от 287 заглавия (209 на кирилица и 78 на латиница), 8 таблици, 9 фигури, 18 илюстрации и 3 приложения (каталози на книги, на филми и на произведения на изобразителното изкуство с мотиви за книгата като медия за манипулиране на времето). Общият обем е 273 страници. Обширният обем е овладян с логично структурирано съдържание, основано на сериозно обмислена програма на изследването. То започва с общи теоретични анализи по проблематиката на книгата като медия и по философското разглеждане на категорията „време” и времевите дескрипции (1 и 2 глава), преминава през търсене и селекция на примерен фактологичен материал, на основата на който да бъдат аргументирани тезите (3 глава) и оттам – да се направят изводи (4 глава) и оформи заключението. По този начин са постигнати монолитност и убедителност на изложението, избегнати са самоцелни отклонения, водещи до еkleктика. Позоваванията и цитиранията са коректно идентифицирани по източници и са съпроводени от авторско становище за изследователското им ползване. Посочените качества на дисертационния труд ме карат да мисля, че той цялостно или частично е подходящ за публикуване след защитата му (приложените за защитата 4 публикации не дават цялостна представа за него). Предвид реалната перспектива дисертационният труд да бъде издаден, печатно или електронно, а също – чрез него Полина Стоянова да си осигури академично израстване и утвърждаване, в прегледа на приносите ѝ, открити в моето становище, ще направя някои уговорки или препоръки за бъдеща изследователска дейност.

1. Доказана е основната хипотеза за ролята на книгата, изграждаща и манипулираща представите на читателя, възприемащ нейното съдържание, което разширява неговата мнeма, а той прави възможно да се конструира и издига равнището на колективната културна памет. Както казва Полина Стоянова в своето заключение, „никоя друга медия не притежава механизмите за управление и манипулиране на големи периоди от време” или „Книгата е медията-властелин на времето”, „предаването на информация е безспорно медиологична функция на книгата”.

Без да омаловажавам посочения по-горе принос, бих искала да изразя подозрения към изведеното в заглавието и многократно употребяваното в изложението понятие „манипулиране” и другите варианти на „манипулация”. Конвенционалното му разбиране, изразено в цитираните на с. 52 от дисертацията речници, е „хитро и нечестно въздействие върху някого за постигане на някаква цел” или „с нечисти цели въздействие върху някого”. Такава ли е конотацията на Книгата като медия, щом тя не само манипулира, но и изгражда колективната памет? Редно ли е новата „философия на книгата” да се абстрахира от нейните идеални, а да се концентрира главно към користните ѝ цели? Тъй като П. Стоянова заявява, че „етичният аспект” на манипулативното въздействие не е обект на дисертационното изследване“ (с. 53), можем да очакваме, че в бъдеще тя ще се заеме и с тази проблематика.

2. Изпитвам респект към идеята на дисертантката да приложи интердисциплинарен подход към книгата, разглеждана от книгознанието, медиологията и философията, в резултат на което извежда нейната най-важна характеристика – „трайността на посланията” ѝ. Полина Стоянова отстоява тезата, че „предаването на послания във времето е определящо за културните трансформации на обществото”. Тя следва медиологичния принцип на Режи Дебре да се разграничават три епохи на предаването на информация – логосфера, графосфера, видеосфера (табл. 3, с.48-49), аналогични на определените от Маршал Маклуън три ери в историята на човечеството – племенна (орална), на книгопечатането, електронна. В концептуалната основа на дисертационното изследване е „вградено” и книговедското разбиране за ролята на четенето, свързващо звено на посланията и техния рецепиент. Както подчертава Алиса Беловицкая, „книгата,

книжното издание не могат да съществуват по друг начин освен да се четат”. Четенето и резултатите от него, по думите на П. Стоянова, са „начало на нов етап на безкрайността на книгата като начин на отражение и средство за формиране на индивидуалното, груповото и общественото съзнание, съществуващо в такива общи форми като религиозното, научното, политическото, правовото, етическото, естетическото и т.н.” (с. 59).

С оглед перспективите на дисертантката обаче фаворизирането на медиологичния подход към книгата за сметка на книговедския не смятам, че ще бъде правомерно. Предвид очакванията ми тя да се впише в университетската преподавателска дейност, би било полезно по-дълбинно да навлезе в идеите и изследванията на книговедските утвърдени школи – съветско-руска, полска, френска библиологическа и т.н. – включили се в дебата за миналото, настоящето и бъдещето на книгата.

3. Принос в дисертацията е разискването на съвременни водещи теории за времето, чрез което се разширява ползването към книгата като медия и нейните манипулативни свойства. Понятието „време” е изходно за разбиране на заобикалящия ни свят, но едновременно с това е неопределимо. *Философският термин „темпоралност”* (временност), означаващ признак на всяко действие или обект, характеризиращи човешкото битие, в съвременността вече не се свързва с равномерна последователност на минало-настояще-бъдеще. Те са условни понятия, които подлежат на множество интерпретации, направени от различни гледни точки, възприети от безчислен брой наблюдатели. Затова философските концепции за времето по същество са обединени от двата негови образа: Времето¹ – статично, хомогенно, дискретно (математически непрекъснато), каузално-неутрално; Време 2 – динамично, хетерогенно, континуално (динамично непрекъснато), каузално-ефективно (табл. 5, с. 81). *Историческото* време, предавано чрез интерпретации на минали събития, се обуславя от наличието на писмени и материални източници, от тяхната достъпност и възможности за обработка (като разчитане на древни езици; обработка на статистически бази от данни). Възприема се като сложна йерархична система, която се влияе от икономически, социални, интелектуални, духовни и други области на обществения живот. Описанията на историческото време зависят от културологичните характеристики на обществото, за което се отнасят и носят субективен характер. Двата образа на времето, определени от социологията, най-рано принадлежат на Питирим Сорокин и Робърт Мъртън, които разграничават астрономическото или „часово време” с неговите количествени характеристики от „социалното време”, имащо качествени характеристики. Като доразвива тезите на Дюркейм за колективното съзнание, М. Халбвакс въвежда понятието „колективна памет”, означаващо резултата от социалното взаимодействие в процеса на комуникацията. Когато изследователската процедура е изведена на равнището на колективната памет, могат да бъдат ситуирани, класифицирани и характеризирани спомените един спрямо друг, а така вниманието се пренасочва към социалните среди, които я създават и утвърждават съединителната тъкан в общество, групи от индивиди, съсловия, класи, нации. По израза на П. Стоянова, „единствено човешката памет позволява времето да бъде моделирано и да бъде изградено понятие за минало, настояще, бъдеще”. За индивида – отделния човек, усещането и възприятието за време е субективно. То зависи от спомена за предишни преживявания, от моментното състояние и очакванията (квалии), което означава, че е относително и неизмеримо, основаващо се на теорията на Айнщайн. Затова *психологическото и перцептивното време* се определят като равнозначни, но идеята за протичащо време може да се интерпретира многозначно. Посредническата функция на медиите ги определя като среда на различни осмисляния и възпроизвеждания на времето. *Медийното време* отразява описанията на миналото, настоящето и бъдещето чрез различни познавателни канали и от различни гледни точки. От друга страна, времевите-темпоралните маркери, позволяват да бъдат въведени темпорални отношения в медийните потоци: синхронни (в реално време), асинхронни (предаване на предварително фиксирани съобщения), диахронни (съобщения от посредници, разискващи големи

времеви периоди). Важен в случая е изведеният в постулат извод на П. Стоянова, че „медийното време на книгата взаимодейства с *художественото време* на съдържанието ѝ. В художествените произведения времето и пространството са взаимосвързани, което получава терминологичното означение „хронотоп“, аналог на въведените в точните науки понятия, обосновани от теорията за относителността на Айнщайн (времето като четвърто измерение на пространството). Процесът на създаване на художествено време (табл. 8, с. 96) обхваща: автора-творец и сътворената от него художествена реалност, която се състои в хронотопа на произведението, от една страна; художественото време – авторови субективни представи, сюжети, субективни представи на героите в него, от друга страна. Реципиентът (читателят, зрителят, слушателят) е „призван“ да разтълкува субективно художественото време.

Ако първата част от втора глава на дисертацията проследява как е дефинирана категорията „време“ от множеството съвременни научни теории, наложили идеята за неговата множественост и относителност, зависимостта от гледната точка на наблюдаващите го, то втората част конкретизира технологиите за изследване на времето. Именно в нея (от с. 97 до 127 с.) е представена концептуалната авторова позиция за осъществяване на конкретното изследване, заложено като тема на дисертационния труд. Така от измерванията на времето и техниките за манипулирането му вниманието се насочва към относителността и манипулативността на времевите дескрипции и експанзията на медиите в съвременността, разрушила баланса между „време“ и „пространство“, станало причина за „модерната мания за нашето мислене“ (според Харолд Инис).

Позволих си по-обширно да разгледам тази част от дисертацията, за да приведа аргументи, че тя би заинтригувала широк кръг от българските учени. Това ме кара да мисля, че е уместно да бъде самостоятелно издадена.

4. Събрана е разнообразна и полезна фактология за употребите на книгата за манипулиране на времето в определящите за светогледа на човека области – политика, наука, а също – за фантастиката, научна и литературно-художествена, създаващи хипотези и сценарии за бъдещето на човечеството. Потвърждения на изложените в дисертацията авторски тези са намерени в емпиричните материали, показващи отражението на книгата като медия в аудио-визуални произведения – филми и творби на художници. Възпроизведените в текста и в приложенията от каталози материали (образцово цветно възпроизведени) са съпроводени с анализи и изводи, доказващи функционалността на книгата като медия: между художествения хронотоп и действителността, между различни пространства и времена; за проектиране и управление на бъдещето, като съпротива на създателите им срещу времево-пространствената компресия и култа към момента „сега“, издигнат от електронните медии.

5. В резултат на теоретичните анализи и емпиричните наблюдения, осъществени в дисертационното изследване, Полина Стоянова обобщава, че писмената медия книга има безспорна посредническа роля за конструиране на времето в индивидуалната и колективна човешка памет, без които съзнателното съществуване е немислимо. Чрез записания и съхранен по този начин минал опит човешката цивилизация се съгражда и развива. Сама за себе си и книгата без прочит не може да доставя информация, да въздейства на съзнанието, да променя света на индивида, а оттам и „светуването“ (термин на Сергей Герджиков).

Като приноси оценявам формулирането на шестте функции на книгата като медия за манипулиране на времето, тъй като се задават направления за съвременни и бъдещи нейни изследвания и наблюдения: за формулиране на идеи от страна на „висшите обществени субекти“, въплътени в политиката, науката, а също художественото творчество, влязло в „канона“ на българската литература, както аз мисля. Книгата създава границите и определя характера (формата) на времето. Тя съхранява и предава във времето информация, осигуряваща приемствеността в обществения живот. Благодарение

на нея се създават дескрипции за миналото, проектира се бъдещето. Тя премахва ограниченията и бариерите на времето и го побеждава. Появата на новия тип „реалити медии” дава възможности да се осмисли „темпоралната власт” на книгата.

В заключение на моето становище за дисертацията на Полина Володиева Стоянова е, че тя е с напълно достатъчни научни качества и дава основания да бъде присъдена научната и образователна степен „доктор”. Давам тази оценка от гледна точка на заявената ми в началото позиция като застъпник на тезата за място и бъдеще на книгата в условията на стремително разрастващата се медийна среда. Моят вот е положителен.

7.03.2014 г.

Подготвил рецензията:

Проф. дфн Анка Атанасова Гергова